



ENTRE L'ORALITAT I L'ESCRITURA EN PLATÓ.  
UN APROPAMENT AL CONTINGUT I LA TRANSMISSIÓ DE LA  
TRADICIÓ INDIRECTA DE PLATÓ EN L'ANTIGUITAT.

*Anna Blanché*

**Resum:** *El platonisme, comprenent-lo com els seguidors que reflexionen sobre allò que Plató va escriure i dir, arrenca poc temps després de la seva mort. Els seus deixebles van escriure comentaris sobre el pensament del seu mestre partint dels Diàlegs. Tanmateix, però, també van incloure referències a unes certes doctrines de Plató les quals Aristòtil anomenà genèricament «ἄγραφα δόγματα». Amb el temps, aquests testimonis han acabat esdevenint «la tradició indirecta de Plató». El present treball constitueix una introducció al contingut d'aquesta tradició indirecta. Per a tal cosa, partim dels deixebles que Plató va tenir a l'Acadèmia, presentem detalladament la tipologia de textos que comprèn el contingut de la tradició indirecta i n'analitzem alguns dels seus fragments, tant dels deixebles de Plató com dels comentaristes de tals deixebles –sobretot dels d'Aristòtil. L'objectiu, doncs, és que el lector pugui comprendre bé el contingut de la tradició indirecta, una qüestió que encara resulta ben vigent dins la comunitat platònica per bé que la tensió entre «oralitat» i «escriptura» ha estat, i encara ho és, l'arrel de moltes de les polèmiques entre els investigadors de la filosofia de Plató.*

**Paraules clau:** *Platonisme, filosofia grega, tradició indirecta, doctrines no-escrites.*

**Abstract:** *Platonism, understood as a group of disciples who have thought about what Plato had said and written, began a few years after Plato's death. Commentaries about their teacher's thought start from the Dialogues. However, they also include references to other Plato's doctrines which Aristotle generically named «ἄγραφα δόγματα». Those who have closely followed his teachings had become «Plato's indirect tradition». This article is an introduction to the meaning of such indirect tradition. Starting with Plato's disciples at the Academy, we shall analyse in detail the textual typology in Plato's indirect tradition and focus on some fragments by Plato's disciples and by commentators of those disciples, with particular attention to those of Aristotle. The aim is to make understandable the meaning of*

*the indirect tradition, which is still a lively issue, notwithstanding that tension between «orality» and «writing» is still at the basis of long lasting debates amongst Platonists.*

**Keywords:** *Platonism, Indirect tradition, Unwritten doctrines.*

## 1. Oralitat i escriptura en el platonisme antic

La forma oral dins del pensament platònic ha resultat quelcom clau pel platonisme posterior. Això no es limita als diàlegs escrits: la forma dramàtica dels textos és tal perquè així s'aproxima a la dialèctica; no obstant això, el text segueix sent escrit. Aquest, és un dels aspectes originaris dels quals arrancà la polèmica que aquí volem tractar. La qüestió de l'escriptura com a quelcom secundari en el pensament del nostre autor es fa evident en alguns fragments dels mateixos diàlegs, però sobretot a les *Cartes*:

«No hi ha, en efecte, cap escrit meu sobre aquestes qüestions ni n'hi haurà mai cap. Perquè no es tracta, de cap manera, d'un saber que es pugui expressar com les altres matèries d'ensenyament, sinó que, després de freqüentar llargament la matèria i conèixer-hi, d'una manera sobtada, com una flama encesa per una espurna que salta, sorgeix en l'ànima i aleshores es nodreix a si mateix.»<sup>1</sup>

Aquest fragment, el 341c–d de la *Carta VII*, és segurament el més citat a l'hora de parlar sobre la concepció platònica de l'escriptura.<sup>2</sup> Segons aquest passatge, l'escriptura té quelcom de hieràtic i sobretot de *limitat* que l'oralitat no té. El llenguatge oral en canvi, és la viva del pensament i el canal pel qual la veritat penetra en ànima per gravar-s'hi. Això és veritablement aprendre; el text, davant d'això, es troba en desavantatge en no suscitar el mateix —o

---

<sup>1</sup> Cf. PLATÓ, *Carta VII*, 341c–d.

<sup>2</sup> Això també ho trobem en el passatge 277e–278c del *Fedre*. Thomas Szlezák afegeix que la idea del *Fedre* és especialment recurrent en els diàlegs del Plató madur (cf. *Platone e la scrittura della filosofia: Analisi di struttura dei dialoghi della giovinezza e della maturità alla luce di un novo paradigma ermeneutico* (Milà: Vita e Pensiero, 1992), pp. 41–43, 53–67, 135).

almenys, en la mateixa intensitat— que la paraula dita.<sup>3</sup> Pel que fa a la metodologia dialèctica també trobem referències en els escrits de Plató, però aquest aspecte és més complex. Dirk Baltzly, al final del seu article sobre la dialèctica al volum *The Continuum Companion to Plato*, parla clarament:

«Here, then, are the threads that interpreters attempt to weave together to arrive at an account of Platonic dialectic. If there is a uniform and explicit picture of Platonic philosophy's distinctive method in the dialogues, then it has remained hidden for over two and half millennia. In my view, students of Plato do well to treat authoritative pronouncements such as Heidegger's on “Platonic dialectic” with great caution.»<sup>4</sup>

Aquest judici es basa en el fet que dins els diàlegs trobem que la noció de dialèctica en Plató no és unívoca: en el *Menó* i el *Fedó* —tot i que en aquest últim emprà el terme «λόγος», en parla com a mètode que es basa en la formulació d'hipòtesis; en el llibre VII de *La República*, diu de la dialèctica que és el mètode filosòfic —també l'anomena «pensament discursiu»— en el qual l'ànima discorre, a través del λόγος, vers les Idees a fi de captar allò que és fonamental.<sup>5</sup> I en *El sofista* i en *El polític*, la presenta com un mètode analític (διαίρεσις), és a dir, versat a la divisió i distinció dels gèneres de les coses, i que a més surt emprat clarament en el *Fedre*.<sup>6</sup> No es pot dir que les diferències

---

<sup>3</sup> Dins dels diàlegs, veiem que l'exercici de la dialèctica és una tasca, l'objectiu de la qual és exaltar l'ànima en la seva condició natural de «μεταξύ» i fer-la tendir cap a l'ideal diví, a fi de convertir-la en *daimònica*. El fragment 90b–e del *Timeu*, il·lustra conclusivament just això.

<sup>4</sup> *The Continuum Companion to Plato*, ed. Gerald A. Press; Francisco Gonzalez; Debra Nails; Harold Tarrant, Continuum Companion to Philosophy (Nova York: Continuum, 2012), p. 161.

<sup>5</sup> En un article Szlezák ens diu quelcom molt rellevant sobre el tractament de la dialèctica en *La República*:

«Glaucón's request is, if I have not missed anything, the only passage in Plato's work where the reader might hope—if only for a moment—for an authoritative explanation of the special characteristic (*tropos*) of dialectic» (cf. SZLEZÁK, Thomas A., “Platonic dialectic: the path and the goal” *Platonisms: Ancient, Modern and Postmodern*, ed. Kevin Corrigan; John D. Turner, Ancient Mediterranean and Medieval Texts and Contexts. Studies in Platonism, Neoplatonism and the Platonic Tradition, IV (Leiden, Boston: E.J. Brill, 2007), p. 19).

<sup>6</sup> Oferim les referències concretes dels diàlegs que acabem d'esmentar: *Menó* (86e–7b), *Fedó* (99c–100b), *La República* (VII, 531d–34c), *El sofista* (253d–e), *El polític* (285c–6b). A més d'aquestes, convé també tenir present la metàfora dels pagesos que trobem en el passatge 276b–277a del *Fedre*, i també el 271b.

entre els significats donats a *dialèctica* en aquests fragments siguin excloents entre si, però sí que és lícit senyalar que el punt de vista presentat en els dos primers diàlegs que hem vist, es torna difícil de vincular amb l'últim concepte aportat per *El sofista* i *El polític*.<sup>7</sup> No obstant, això no manlleva pas importància a l'oralitat, car aquesta segueix tenint primacia per sobre de l'escriptura, tal i com s'afirma a la *Carta VII*.<sup>8</sup>

En relació al que s'expressa a la carta, per què Plató va escriure els diàlegs? No és gairebé una contradicció interna dins del seu pensament? Fins i tot alguns estudiosos s'han arribat a preguntar: és, potser, que durant l'última etapa de la seva vida es va penedir d'allò que havia escrit?<sup>9</sup> Aquestes i altres preguntes s'han formulat al llarg de la història, des del moment mateix que començaren les interpretacions sobre la filosofia del nostre autor. Però tals qüestions no es poden pensar bé si no és a la llum d'una part molt important que, junt amb els diàlegs, integra la totalitat del pensament de Plató –tal i com el platonisme l'ha concebut–: les *doctrines no-escrites* (ἄγραφα δόγματα). Per parlar d'això, situem-nos abans en el marc de *l'Acadèmia*:

«C'est alors qu'il aurait établi le lieu de son enseignement dans un gymnase que, du nom déformé d'un vieux héros athénien, patron de tout le site, on appelait Académie. Puis il achète un parc contigu au gymnase, afin d'y élever les logements des élèves. L'endroit était au nord-ouest de la ville, vers la Porte Dipylon (*la Double Porte*), dans le

---

<sup>7</sup> Retornem a l'article de Dirk Baltzly inclòs a *The Continuum Companion to Plato*, p. 159: «Currently, when scholars talk about Platonic dialectic it is typically the philosophical method described by Socrates in *Republic* 531d–9e that they have in mind. The relation of dialectic as it is described in *Republic* to the method of division illustrated in dialogues such as the *Sophist* and *Statesman* is unclear. (...) it is not easy to see how the divisions illustrated in these dialogues' search for an account of the sophist or the statesman conform to what we are told about dialectic in the *Republic*.».

<sup>8</sup> La lectura que fa Szlezák, a la pàgina 17 de l'article que acabem de citar, sobre la labor d'aquell qui és dialèctic en Plató, resulta aquí molt adequada: «The dialectician is, therefore, a person who, in certain sense, leaves the human realm behind. He is lifted to a level that transcends human existence and that brings him into proximity with the god: he becomes *daimōn*. (...) the mathematician Theodoros asserts that for him, all philosophers are “divine”.» I, alhora, proposa onze punts que són els aspectes més importants de la dialèctica (cf. T. A. SZLEZÁK, op. cit; pp. 26–40).

<sup>9</sup> Aquesta pregunta la trobem formulada sobretot pels partidaris de la concepció *esoterista* de Plató, els quals defensen aquesta primacia que Plató sembla atorgar a l'oralitat per sobre de l'escriptura.



voisinage du Céphise dont les ruisselets arrosaient la plaine; à peu de distance du bourg de Colone, le pays natal de Sophocle, et de son fameux bois d'oliviers. Ce fut, jusqu'au temps de Sylla, la résidence de l'École. Celle-ci fut alors transportée à l'intérieur de la ville dans le gymnase dit de Ptolémée: c'est là qu'enseigna Antiochus d'Ascalon, un des maîtres de Cicéron.»<sup>10</sup>.

L'Acadèmia va ser la primera escola amb estricta enfocament filosòfic de la qual se'n pot afirmar amb seguretat l'existència i la data de fundació; a més va ser la primera oberta a tothom, és a dir, que realment tenia constitució de centre acadèmic organitzat per acollir alumnes, i no pas de punt de reunió o de comunitat –com havien estat, per citar-ne un exemple, els pitagòrics.<sup>11</sup>

Quant al mètode pedagògic que s'hi utilitzava, enllaçant-lo amb les doctrines no-escrites, els estudiosos van afirmar que tot apuntava que les lliçons que Plató impartia dins els murs de l'Acadèmia eren *orals*.<sup>12</sup> Sostenen els seus arguments, d'una banda, en la claredat d'alguns textos com el *Fedre*.<sup>13</sup> I, d'altra banda, en una font encara més rellevant: l'anomenada *tradició indirecta*.<sup>14</sup>

---

<sup>10</sup> ROBIN, Léon, *Platon, Les grands penseurs*, 2a edició (Paris: Presses Universitaires de France, 1988), p. 8. Vegeu també *Dictionnaire des Philosophes Antiques*, ed. Richard Goulet (Paris: CNRS, 1994–2012), vol. I, pp. 695–705; i *The Continuum Companion to Plato*, ed. Gerald A. Press; Francisco Gonzalez; Debra Nails; Harold Tarrant, Continuum Companion to Philosophy (Nova York: Continuum, 2012), pp. 264–267.

<sup>11</sup> L. ROBIN, op. cit; pp. 8–9.

<sup>12</sup> T. A. SZLEZÁK, op. cit; p. 23; BONAZZI, Mauro, *Il platonismo*, Piccola Biblioteca Einaudi. Mappa, 56 (Torí: Giulio Einaudi, 2015), pp. 27–30.

<sup>13</sup> Cf. Plató, *Fedre*, 275d i ss.: «D'alguna manera, com sigui, Fedre, l'escriptura pateix d'aquest defecte i s'assembla de debò a la pintura. Perquè també aquesta presenta els seus avortons com éssers vius, però si li preguntes alguna cosa, aleshores calla molt entonadament. El mateix fan els discursos escrits, et pot semblar que diuen assenyadament alguna cosa, però si els preguntes el que sigui perquè vols aprendre bé algun punt, el discurs assenyala només una sola cosa, sempre la mateixa. Quan ha estat posat per escrit, tot el roda invariablement per tot arreu, davant dels entesos i igualment davant d'aquells a qui no els interessa per res, i no sap distingir aquells als quals ha de parlar i aquells a qui no. Maltractat i befat contra justícia, li cal reclamar l'ajuda del seu pare, perquè ell personalment és incapaç de defensar-se i de rebutjar l'atac.»

<sup>14</sup> Aquesta expressió no podem dir que sigui terminologia específica del platonisme pel senzill fet que, de qualsevol pensador que no deixi res escrit i del que els seus deixebles o fins i tot els propis amics escriguin sobre les seves idees a mode de testimonis, es pot considerar que com a tal posseeix una tradició indirecta. Tanmateix, aquest terme es fa summament rellevant en l'època moderna –específicament en la baixa modernitat–, quan Schleiermacher culmina el pensament totalment oposat a les doctrines no-escrites, negant-les en virtut dels diàlegs i retornant-los a ells el centre de la filosofia platònica; i també amb el corrent esotèric, que sosté just la posició contrària a la de Schleiermacher (sobre

Aquest és l'hiperònim que dins el corrent platònic s'empra per designar aquell grup d'autors antics que van ser deixebles directes de Plató dins l'Acadèmia, i com a tal, van tenir accés als seus ensenyaments. Això ha resultat d'enorme importància per a la posterior investigació sobre el pensament del nostre autor, perquè d'una banda mostren que certament Plató impartia lliçons orals, i d'altra banda, que tals lliçons tenien una justificació concreta per ésser *orals*. Hom, ara, podria preguntar-se el perquè del mot tradició «indirecta», si diem que comprèn els deixebles «directes» de Plató. En part, ja ho hem avançat en fer referència al caràcter genèric de la terminologia; no obstant, va més enllà: els autors de la tradició indirecta *van posar per escrit allò que Plató reservà a l'oralitat intramurs*, de tal manera que gràcies al seu testimoni escrit, ens podem apropar indirectament –si bé mai copsant-ho del tot, pel mateix mal del qual tota transmissió pateix– al contingut d'aquells «ἄγραφα δόγματα». Aquests testimonis van ésser els primers referents d'interpretació sobre Plató que coneixem, i han condicionat el platonisme des del mateix moment que els seus textos van aparèixer.

Ara bé, hi ha diverses coses a tenir en compte. Primer, hem d'advertir que cal ser cautelós en parlar de metodologia en Plató, pel fet que la qüestió del mètode es veu afectada pel mateix problema que abans fèiem notar sobre la dialèctica. Nosaltres, com hem fet, només podem afirmar que «mètode» i «oralitat» es corresponen –i això també és així fins a cert punt perquè els diàlegs per exemple, malgrat que la forma dramàtica emula la dialèctica, són escrits. Hugh Benson distingeix, sobre la noció de mètode en Plató, quatre estadis diferents –a saber: la fase elèntica, la de la hipòtesi, la de col·lecció-divisió i la dialèctica–, que fan pensar que el mètode és quelcom viu que es

---

les tesis de la lectura de Schleiermacher, vegeu REALE, Giovanni, *Por una nueva interpretación de Platón*, trad. María Pons Irazazábal (Barcelona: Herder, 2003), pp. 56–57).

troba en progrés al llarg de la filosofia platònica, i de fet és lícit afirmar que això és coherent amb la seva dimensió oral constitutiva.<sup>15</sup>

Alhora, hem de prendre consciència que cada vegada els diàlegs es tornen quelcom més difícils, i que això encara contribueix més que se'ns escapin: és sabut per tothom que manquen dades sòlides per establir una correlació segura entre els diàlegs. Hi ha hagut temptatives que han permès ordenar-los a grans trets i per grups, però encara hi ha moltes llacunes com el no poder determinar quant temps es porten els diàlegs entre si, a part que no tenim idea de si tal ordre és l'autèntic. Si això ja suposa una dificultat notòria, encara s'accentua més amb l'element de les doctrines no-escrites i la qüestió sobre com afecten a la lectura dels diàlegs o, com ens disposem a mostrar, al seu contingut. Per tant, cal examinar de quin caràcter sembla que va ser aquesta oralitat amb què Plató impartia lliçons dins l'Acadèmia. Ramón Román Alcalá formulà això mateix:

«Si recurrimos a nuestras fuentes más antiguas (a saber, el propio Platón y Aristóteles), para imaginar cómo puede haber sido realmente la Academia, vemos que éstas ofrecen cuando menos dos posibilidades: la de que Platón haya ejercido la docencia dialógicamente, a través de la discusión argumental con sus discípulos, tal como el Sócrates del *Fedón*; o bien por medio de cursos de exposiciones sistemáticas, a la manera de las que se supone constituyeron la Física aristotélica (llamada en la Antigüedad *physiké akróasis*).»<sup>16</sup>

Per aclarir aquest dubte, hem de recórrer als seus deixebles. Així mateix, si provem de respondre a les qüestions sobre com encaixen els textos escrits i les doctrines orals de Plató, ens cal també anar als integrants de la tradició

---

<sup>15</sup> Vegeu *The Continuum Companion to Plato*, ed. Gerald A. Press; Francisco Gonzalez; Debra Nails; Harold Tarrant, Continuum Companion to Philosophy (Nova York: Continuum, 2012), pp. 205–206.

<sup>16</sup> ROMÁN ALCALÁ, Ramón, “¿Son los ágrapha dógmata las lecciones no escritas de Platón?”, *Anales del seminario de historia de la filosofía*, 16 (1999), p. 88.

indirecta i als seus fragments més significatius.<sup>17</sup> Però és cert que la polèmica que hi ha oberta en el platonisme col·loca un dels seus focus d'atenció entorn al tema dels «ἄγραφα δόγματα», i per tant, nosaltres hem de començar pels primers que hi van tenir quelcom a dir. Parlem, doncs, dels deixebles de Plató.

## 2. Els deixebles directes de Plató

Com ja hem vist, hi ha autoreferències dins els propis diàlegs i les Cartes que susciten aquesta comprensió sobre l'escriptura i l'oralitat que procuràvem mostrar. Esmentem els passatges en els quals trobem aquestes autoreferències:<sup>18</sup>

- 1) «Referències explícites»: *Fedre* 274b–278e; *Carta VII* 340b–345c.
- 2) «Referències implícites»: *Protàgoras*, 357a–c; *Menó* 76e–77b; *Fedó* 107; *República* 506d–507a, 509c; *Parmènides* 136d–e; *Sofista* 254b–d; *Polític* 284a–e; *Timeu* 48c–e, 53c–d; *Lleis* 894a.

Les primeres, són els fragments en els quals Plató deixa clara la seva posició sobre l'escriptura, i ens diu: «No hi ha, en efecte, cap escrit meu sobre aquestes qüestions ni n'hi haurà mai cap».<sup>19</sup> En canvi, les altres són els passatges en què sembla remetre a quelcom que no es troba en el diàleg, i que una part important dels estudiosos moderns ha conclòs que referencia a les lliçons orals. De tota manera, prenent solament tals passatges, trobem en Plató clars indicis de concordança amb el que la tradició indirecta després afirmà.

---

<sup>17</sup> Si el lector s'interessa per recull complet dels textos de la tradició indirecta que es conserven, el remetem a l'obra de Marie-Dominique Richard, *L'enseignement oral de Platon*, 2a edició (París: Cerf, 2005), en la qual a la segona part del llibre (p. 243 i ss.) recull tots els testimonis de les lliçons orals de Plató.

<sup>18</sup> Per fer aquesta classificació, ens guiem amb el treball de Hans Krämer, *Platón y los fundamentos de la Metafísica*, trad. Angel J. Cappelletti; Alberto Rosales, Pensamiento Filosófico (Caracas: Monte Avila, 1996), pp. 383–394.

<sup>19</sup> PLATÓ, *Carta VII*, 341c<sup>7-9</sup>.

Els testimonis directes de Plató foren: Aristòtil, Teofrast, Hermodor de Siracusa, Espeucip i Xenòcrates. Però la tradició indirecta abasta més que aquests autors. Es divideix en dos blocs: la *tradició aristotèlica* i l'*Acadèmia Antiga*. La primera, com resulta evident comprèn el testimoni d'Aristòtil, però a més d'ell, també els d'aquells que foren deixebles seus –Eudem de Rodas, Aristoxen de Tàrent i Dicearc de Messina–, i alhora els d'aquells que van comentar els diversos passatges del testimoni escrit d'Aristòtil –Alexandre d'Afrodísia, Porfiri, Jàmblic de Calcis, Alexandre, Pseudo-Alexandre, Temisti, Filopó, Sirià, Procle, Miquel d'Efes, Joan d'Alexandria, Simplicí, Estobeu, Sext Empíric i Asclepi de Tralles. Quant a l'*Acadèmia Antiga*, comprèn els altres quatre deixebles directes de Plató que hem esmentat.<sup>20</sup>

Vegem primer la tradició aristotèlica. Segons Marie-Dominique Richard, els textos es poden dividir en quatre apartats, segons la tipologia: obres *doxogràfiques*, obres *literàries*, obres *hipomnemàtiques* i les obres *sistemàtiques*.<sup>21</sup>

Dins les «doxogràfiques», hi ha el tractat *Sobre el Bé* i el *Sobre les Idees*. Aquí, hi han continguts els passatges següents:

1) *Sobre el Bé*:

Aristòtil      *Física*, IV, 2, 209b<sup>11-17</sup>.

Aristoxen      *Elements d'harmonia*, 2.20.16–31.3 (Macran).

Temisti      *Comentari a la «Física» d'Aristòtil (IV, 2, 209b<sup>11-17</sup>)*, p. 106<sup>18-23</sup> (Schenkl).

<sup>20</sup> Ens ajudem amb la catalogació de Marie-Dominique Richard, a més del treball de Hans Krämer.

<sup>21</sup> M. D. RICHARD, op. cit; pp. 83–88.

- Filopó *Comentari a la «Física» d'Aristòtil (IV, 2, 209b<sup>13</sup>)*, p. 515<sup>29-32</sup>, 521<sup>9-15</sup> (Vitelli).
- Simplici *Comentari a la «Física» d'Aristòtil (III, 6, 207a<sup>18</sup>)*, p. 503<sup>10-20</sup> (Diels).  
*Comentari a la «Física» d'Aristòtil (IV, 2, 209b<sup>11</sup>)*, p. 542<sup>9-12</sup>, p. 545<sup>23-25</sup> (Diels).  
*Comentari a la «Física» d'Aristòtil (I, 4, 187a<sup>12</sup>)*, p. 151<sup>6-19</sup> (Diels).
- Vita  
Aristotelis *Vita Aristotelis Marciana*, p. 433<sup>10-15</sup> (Rose).  
Marciana
- Alexandre *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil (A 6, 987b<sup>33</sup>)*, p. 55<sup>20</sup>–56<sup>35</sup>, p. 57<sup>3</sup> (Hayduck).  
*Comentari (en Simplicis) a la «Física» d'Aristòtil (III, 4, 202b<sup>36</sup>)*, p. 454<sup>19</sup>–455<sup>14</sup> (Diels).  
*Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil (A 9, 990b<sup>17</sup>)*, p. 85<sup>15</sup>–86<sup>23</sup> (Hayduck).  
*Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil (A 6, 988a<sup>11</sup>)*, p. 59<sup>28</sup>–60<sup>2</sup> (Hayduck).  
*Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil (Γ 2, 1003b<sup>32</sup>)*, p. 250<sup>13-20</sup> (Hayduck).  
*Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil (Γ 2, 1004b<sup>29</sup>)*, p. 262<sup>18-19</sup> (Hayduck).
- Porfiri *Comentari (en Simplicis) a la «Física» d'Aristòtil (III, 4, 202b<sup>36</sup>)*, p. 453<sup>22</sup>–454<sup>19</sup> (Diels).

- Sext Empíric     *Adversus Mathematicos* 3 (Geom.) 57.  
                       *Adversus Mathematicos* 9 (Fís.) 412.
- Asclepi  
 de Tralles     *Metafísica* ( $\Gamma$  2, 1003b<sup>32</sup>), p. 237<sup>11-14</sup> (Hayduck).  
                       *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil* ( $\Gamma$  2, 1005a), p. 247<sup>17-21</sup>  
                       (Hayduck).  
                       *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil* ( $\Lambda$  9, 990b<sup>17</sup>), p. 79<sup>7-10</sup>  
                       (Hayduck).
- Pseudo-  
 Alexandre     *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil* ( $\Gamma$  3, 1054a<sup>29</sup>), p. 615<sup>14-17</sup>  
                       (Hayduck).  
                       *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil* ( $\kappa$  3, 1061a<sup>10</sup>),  
                       p. 642<sup>29</sup>–243<sup>3</sup> (Hayduck).  
                       *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil* ( $\Lambda$  7, 1072a<sup>23</sup>), p. 695<sup>25-28</sup>  
                       (Hayduck).

## 2) *Sobre les Idees*:

- Sirià             *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil* ( $\mu$  9, 1086 A<sup>18</sup>), p. 154<sup>14</sup>,  
                       159<sup>33</sup>–160<sup>5</sup> (Kroll).

En les obres doxogràfiques trobem aquells fragments que contenen les *opinions* dels membres de la tradició aristotèlica pel que fa al pensament platònic i, en concret, sobre allò que s'impartia oralment a l'Acadèmia. Per això, contenen una quantitat molt significativa d'informació sobre les doctrines no-escrites, ja sigui en forma de crítiques o de comentaris. Fonamentalment, trobem recollits dins d'aquest tipus, comentaris sobre la

teoria platònica de les Idees (τὰ εἶδη) i, sobretot, sobre la doctrina platònica del Bé.<sup>22</sup> Vegem-ne alguns passatges:

«C'est pourquoi Platon également affirme dans le *Timée* l'identité de la matière et de l'étendue. Car le réceptacle et l'étendue sont une seule et même chose; certes sa terminologie n'est pas la même pour le Participant dans cet ouvrage et dans ce qu'on appelle les *Enseignements non écrits*; reste qu'il a identifié le lieu et l'étendue. Il faut citer Platon car, si pour tous le lieu est quelque chose, lui seul a essayé de dire ce qu'il est»<sup>23</sup>

«C'est ce qu'éprouvèrent, comme Aristote ne cessait de le raconter, la plupart de ceux qui écoutèrent chez Platon la *Leçon Sur le Bien*. Chacun in effet s'y était rendu croyant qu'il apprendrait quelque chose sur ce que l'on tient pour les biens humains, comme richesse, santé, force physique, de manière générale, quelque bonheur extraordinaire; mais, lorsqu'il apparut que les discours de Platon portaient sur les Mathématiques, c'est-à-dire sur les Nombres et sur la Géométrie et sur l'Astronomie et enfin, que <le> Bien, c'est l'Un, alors cela leur sembla, je pense, quelque chose de tout à fait étrange; aussi les uns méprisèrent le sujet, les autres le blâmèrent.»<sup>24</sup>

«...Platon dit dans le *Timée* que la matière et l'espace sont la même chose; en effet, il dit que sont la même chose ce qui participe des formes (qui est matière) et l'espace (qui est lieu). Cependant Platon n'exprime pas de la même manière dans le *Timée* et dans les *Enseignements non écrits* comment la matière reçoit les formes; en effet, dans le *Timée*, Platon dit que c'est par participation, mais, dans les *Enseignements non écrits*, il dit que c'est par assimilation.»<sup>25</sup>

«Dans les *Entretiens non écrits Sur le Bien*, Platon appelait le

---

<sup>22</sup> Cal dir que aquest “Tractat Sobre el Bé” (que no és un tractat, sinó un recull de comentaris i crítiques) que derivaria de les doctrines orals de Plató, passa per una cadena de transmissió que parteix d'Aristòtil – qui sembla haver escrit un llibre sota aquest mateix títol –, passa per Alexandre d'Afrodísia, Porfiri i arriba a Simplicí, qui recull els tres anteriors i els comenta. Vegeu M. D. RICHARD, *ibid*; pp. 76–78, 80–81.

<sup>23</sup> Aristòtil, *Física* IV, 2, 209b<sup>11–17</sup>. Des d'aquest text, tots els fragments pertinents a la tradició indirecta citats i traduïts del francès són extrets de M. D. RICHARD, *op. cit*; pp. 243–378.

<sup>24</sup> Aristoxen de Tàrent, *Elements d'harmonia*, 2.20.16–31.3.

<sup>25</sup> Temisti, *Comentari a la «Física» d'Aristòtil* (IV, 2, 209b<sup>11–17</sup>), p. 106<sup>18–23</sup> (Schenkl).



Participant Grand et Petit, mais, dans le *Timée*, il l'appelait matière qu'il nommait et lieu et espace.»<sup>26</sup>

Dins les «literàries», hi ha el *Sobre la Filosofia* i el *Protrèptic*. Aquí hi trobem:

1) *Sobre la filosofia*:

Sirià                    *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil (M 9, 1086 A<sup>18</sup>), p. 159<sup>33</sup>–160<sup>5</sup> (Kroll).*

Alexandre           *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil (A 9, 992a<sup>10</sup>), p. 117<sup>22</sup>–118<sup>1</sup> (Hayduck).*

Aristòtil             *De anima* I, 2, 404b<sup>16–30</sup>.

Filopó                *Comentari al «De anima» d'Aristòtil (I, 2, 404b<sup>18</sup>), p. 75<sup>34</sup>–76<sup>1</sup> (Hayduck).*

Simplici             *Comentari al «De anima» d'Aristòtil (I, 2, 404b<sup>18</sup>), p. 28<sup>7–9</sup> (Hayduck).*

Pseudo-Alexandre   *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil (M 9, 1085a<sup>7</sup>), p. 777<sup>9–21</sup> (Hayduck).*

2) *Protrèptic*:

Jàmblic              *Protrepticus* 6, p. 37<sup>26</sup>–39<sup>8</sup>.

Aquestes són les obres que mantenen una forma literària menys semblant al tractat. Hi trobem comentaris favorables al pensament platònic i,

---

<sup>26</sup> Simplici, *Comentari a la «Física» d'Aristòtil (IV, 2, 209b<sup>11</sup>), p. 545<sup>23–25</sup> (Diels).*

pel seu contrast amb la gramàtica pròpia de l'aristotelisme, veiem que són comentaris expressats en la terminologia de l'Acadèmia; tanmateix, també hi trobem una crítica –d'Aristòtil– a la teoria dels Nombres Ideals. A més, en concret el segon llibre del diàleg «sobre la Filosofia» és un dels textos en què Aristòtil exposa la *Teoria dels Principis*, que Plató reservà només per a l'activitat interna de l'Acadèmia. Llegim:

«De la même manière, Platon, dans le *Timée*, façonne l'âme à partir des éléments, car (pour lui) le semblable est connu par le semblable, et les choses sont constituées par les principes. De même aussi, dans les livres *Sur la Philosophie*, il a été établi que l'Animal en-soi provient de l'Idée même de l'Un, et de la longueur, de la largeur et de la profondeur premières, et que les autres êtres sont aussi composés d'une manière semblable. Platon s'exprime encore autrement; l'intellect est l'Un, et la science, le deux, car elle s'avance d'une direction unique vers un seul point; le nombre de la surface est l'opinion, et celui du volume, la sensation. Les nombres, en effet, étaient expressément identifiés avec les Idées mêmes et les principes, et ils sont constitués à partir des éléments; d'autre part, les choses sont saisies, les unes par l'intellect, d'autres par la science, d'autres encore par l'opinion, d'autres enfin par la sensation, et ces nombres sont en même temps les Idées des choses. Et comme il leur semblait que l'âme est aussi bien motrice que cognitive, certains philosophes l'ont façonnée ainsi, à partir des deux principes, en déclarant que l'âme est “un nombre qui se meut lui-même”»<sup>27</sup>

«Par les livres *Sur la Philosophie*, Aristote veut dire le traité intitulé *Sur le Bien*; dans ce traité, Aristote rapporte les *Entretiens non écrits* de Platon. Son livre est authentique; là donc il rapporte la doctrine de Platon et des pythagoriciens sur les êtres et leurs principes.»<sup>28</sup>

«Par les livres *Sur la Philosophie*, Aristote veut maintenant dire ses notes *Sur le Bien* de l'Enseignement de Platon, notes dans

---

<sup>27</sup> Aristòtil, *De anima* I, 2, 404b<sup>16–30</sup>.

<sup>28</sup> Filopó, *Comentari al «De anima» d'Aristòtil* (I, 2, 404b<sup>18</sup>), pp. 75<sup>34</sup>–76<sup>1</sup> (Hayduck). Cal ressaltar que el text grec comença dient «τὰ ΠΕΡΙ ΤΑΓΑΘΟΥ ἐπιγραφόμενα ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ λέγει» (...).

lesquelles il rapporte les doctrines pythagoriciennes et platoniciennes sur les êtres.»<sup>29</sup>

Dins les «hipomnemàtiques» hi ha el tractat *Sobre els Contraris* i les *Divisions*, compostos per:

1) *Sobre els Contraris*:

Aristòtil                      *Metafísica* Γ (IV) 2, 1003b<sup>33</sup>–1004a<sup>2</sup>.

*Metafísica* Ι (X) 3, 1054a<sup>29–32</sup>.

2) *Les Divisions Aristotèliques*:

*Divisiones Aristotelae*: Diògenes Laerci (III, 108–109) p. 39–41 (Mutschmann).

*Divisiones Aristotelae*: Codi Marcià 67, p. 39–40 (Mutschmann).

*Divisiones Aristotelae*: Codi Marcià 68, p. 65–66 (Mutschmann).

*Divisiones Aristotelae*: Diògenes Laerci (III, 104–105) p. 34–35 (Mutschmann).

*Divisiones Aristotelae*: Codi Marcià 23, p. 34–35 (Mutschmann).

*Divisiones Aristotelae*: Codi Marcià 12, p. 44 (Mutschmann).

El terme *hipomnemàtic*, equival al llatí *memorandum*.<sup>30</sup> Sabem que els textos d'aquest tipus fan referència estrictament als exercicis pràctics que els deixebles duïen a terme dins l'Acadèmia; per tant, aquí el sentit grec sembla afavorir a les doctrines no-escrites i la concepció de Plató com algú que creia que el que és realment important no es troba en l'espai de la grafia, sinó del dir

---

<sup>29</sup> Simplicí, *Comentari al «De anima» d'Aristòtil* (I, 2, 404b<sup>18</sup>), p. 28<sup>7–9</sup> (Hayduck). Tanmateix, també fem notar aquí el text original «ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ νῦν λέγει τὰ ΠΕΡΙ ΤΟῦ ΑΓΑΘΟΥ αὐτῷ (...))».

<sup>30</sup> *Hipomnemàtic* deriva del grec «ὑπο-» i «μνεμα», i significa «allò que rau sota la memòria».

(λέγειν). De fet, les obres hipomnemàtiques es posen en relació amb el tractat *Sobre el Bè*:

«Conclusion: autant il y a précisément d'espèces de l'Un, autant il y a d'espèces de l'Être. L'étude de l'essence de ces différentes espèces sera l'objet d'une science génériquement une: je veux dire que, par exemple, une même science étudiera l'Identique et le Semblable, et les et les autres espèces de l'Un de cette sorte, ainsi que leurs opposés. Presque tous les contraires se réduisent d'ailleurs à cette opposition principale: bornons-nous, sur ce point, à l'étude que nous en avons faite dans le *Choix des Contraires*.»<sup>31</sup>

«Parmi les êtres, les uns existent par eux-mêmes, les autres en relation à quelque chose: les uns donc existent par eux-mêmes, par exemple homme, maison, vêtement, or, et tout ce qui est de manière irrélative et donc l'être n'est pas nécessairement par rapport à autre chose, tandis que les relatifs sont des choses telles que le double et la science, car le double est dit double relativement à la moitié et la science (est dit science) relativement à autre chose»<sup>32</sup>

I per últim, dins les obres «sistemàtiques» hi trobem els llibres d'Aristòtil més formals, com la *Metafísica* i la *Física*, que remetent al lector a Plató mateix:

#### 1) *Metafísica*:

Aristòtil      *Metafísica*, A (I) 6, 987a<sup>29</sup>–988a<sup>17</sup>.

*Metafísica*, A (I) 9, 990b<sup>15–22</sup>.

*Metafísica*, A (I) 9, 992a<sup>10</sup>–992b<sup>18</sup>.

*Metafísica*, Γ (IV) 2, 1004b<sup>27</sup>–1005a<sup>2</sup>.

---

<sup>31</sup> Aristòtil, *Metafísica* Γ (IV) 2, 1003b<sup>33</sup>–1004a<sup>2</sup>. Cal notar aquí: «(...) θεωρήσθω δ ἡμῖν ταῦτα ἐν τῇ ΕΚΛΟΓῃ ΤΩΝ ΕΝΑΝΤΙΩΝ.»

<sup>32</sup> *Divisiones Aristotelae*: Codi Marcià 67, pp. 39–40 (Mutschmann).

*Metafísica*, Δ (V) 6, 1016b<sup>24</sup>–1017a<sup>3</sup>.  
*Metafísica*, Δ (V) 8, 1017b<sup>17–21</sup>.  
*Metafísica*, Δ (V) 11, 1018b<sup>37</sup>–1019a<sup>4</sup>.  
*Metafísica*, Δ (V) 15, 1020b<sup>26</sup>–1021a<sup>13</sup>.  
*Metafísica*, Z (VII) 2, 1028b<sup>16–32</sup>.  
*Metafísica*, Z 11, 1036b<sup>12–17</sup>.  
*Metafísica*, I (X) 3, 1054a<sup>20–29</sup>.  
*Metafísica*, K (XI) 3, 1061a<sup>10–15</sup>.  
*Metafísica*, Λ (XII) 3, 1070a<sup>13–19</sup>.  
*Metafísica*, Λ (XII) 7, 1072a<sup>30</sup>–b<sup>3</sup>.  
*Metafísica*, Λ (XII) 8, 1073a<sup>18–22</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 6, 1080a<sup>12–30</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 6, 1080b<sup>4–33</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 7, 1081a<sup>12–17</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 7, 1081a<sup>21–25</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 7, 1081b<sup>17–22</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 7, 1082a<sup>11–15</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 8, 1083a<sup>20</sup>–b<sup>19</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 8, 1084a<sup>7–10</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 8, 1084a<sup>12–17</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 8, 1084a<sup>25</sup>–b<sup>2</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 9, 1085a<sup>7–14</sup>.  
*Metafísica*, M (XIII) 9, 1086a<sup>2–13</sup>.  
*Metafísica*, N (XIV) 1, 1087b<sup>4–12</sup>.  
*Metafísica*, N (XIV) 2, 1089a<sup>31</sup>–b<sup>15</sup>.  
*Metafísica*, N (XIV) 3/4, 1090b<sup>5</sup>–1091a<sup>29</sup>.

*Metafísica*, N (XIV) 4, 1091b<sup>13-15.26-35</sup>.

Pseudo-Alexandre      *Comentari a la «Metafísica» d'Aristòtil* (N 4, 1091a<sup>12</sup>),  
p. 819<sup>37</sup>–820<sup>7</sup> (Hayduck).

## 2) *Física*:

Aristòtil      *Física*, I 4, 187a<sup>12-21</sup>.  
*Física*, III, 2, 201b<sup>16-26</sup>.  
*Física*, III, 4, 202b<sup>34</sup>–203a<sup>16</sup>.  
*Física*, III, 6, 206b<sup>16-33</sup>.  
*Física*, III, 6, 207a<sup>18-21, 29-32</sup>.

Eudem de Rodas      *Comentari (en Simplicí) a la «Física» d'Aristòtil* (III, 2, 201b<sup>16</sup> i ss.),  
p. 430<sup>34</sup>–431<sup>16</sup> (Diels).

## 3) *De anima*:

Estobeu      *Eclogarum Physicarum* I, 49, 32 (*comentari al «De anima» d'Aristòtil* I, 2, 404b), p. 363<sup>26</sup>–364<sup>18</sup> (Wachsmuth).

Aristòtil      *De anima*, III, 4, 429a<sup>22-29</sup>.

Filopó      *Comentari al «De anima» d'Aristòtil* (III, 4, 429a<sup>27</sup>), p. 524<sup>6-16</sup>  
(Hayduck).

## 4) *Del Cel*:

Aristòtil      *De caelo*, I, 10, 279b<sup>32</sup>–280a<sup>10</sup>.

Simplici      *Comentari al «De caelo» d'Aristòtil* (II, 12, 292b<sup>10</sup>), p. 488<sup>3-24</sup>  
(Heiberg).

5) *De la Generació i la Corrupció:*

Aristòtil      *De generatione et corruptione*, II, 3, 330b<sup>7-21</sup>.

Filopó      *Comentari al «De generatione et corruptione» d'Aristòtil* (II, 3, 330b<sup>15</sup>), p. 226<sup>16-30</sup> (Vitelli).

6) *Ètica a Eudem:*

Aristòtil      *Ethica Eudemia*, I, 8, 1218a<sup>15-32</sup>.

7) *Ètica a Nicòmac:*

Aristòtil      *Ethica Nicomachea*, I, 4, 1095a<sup>30</sup>–b<sup>3</sup>.

8) *Gran Moral:*

Aristòtil<sup>33</sup>      *Magna Moralia*, I, 1, 1182a<sup>23□ 30</sup>.

9) *De la indivisibilitat de les línies:*

Pseudo-      *De lineis insecabilibus*, 968b<sup>5-22</sup>.

Aristòtil<sup>34</sup>

Tal i com hem dit, els fragments pertinents a la tipologia sistemàtica són els textos que conformen el *corpus* d'obres aristotèlic –majoritàriament, tot i que també hi ha algun comentari sobre el que és dit per Aristòtil–, i ens

---

<sup>33</sup> La *Magna Moralia* s'atribueix a Aristòtil, però la seva autoria és dubtosa.

<sup>34</sup> «Pseudo-Aristòtil» és el nom que se sol donar com a autor quan se sap que el text no és d'Aristòtil. Sovint foren autors que van fer passar els seus textos pels d'Aristòtil aprofitant les traduccions al llatí, o senzillament, també poden ser textos que durant anys s'atribuïren a ell i més tard es va descobrir que no ho eren.

remeten de manera directa al pensament platònic, tot i que també hi podem veure continguts de la crítica aristotèlica a la teoria dels Principis:

« (...) il est impossible, en effet, croyait-il, que la définition commune existe dans aucun des objets sensibles individuels, de deux du moins qui sont en perpétuel changement. Guidé par ces raisons, il donna alors à de telles réalités le nom d'Idées, disant, d'autre part, que les choses sensibles sont séparées des Idées et sont toutes dénommées d'après elles: c'est, en effet, par participation qu'existe la pluralité sensible, univoque à l'égard des Idées(...).

Les Idées étant causes pour les autres choses, il estima que les éléments des Idées sont les éléments de tous les êtres; ainsi, en tant que matière, les principes des Idées sont le Grand et le Petit, et, en tant que substance formelle, c'est l'Un, car c'est à partir du Grand et du Petit, et par participation du Grand et du Petit à l'Un, que naissent les Nombres Idéaux. (...) Mais remplacer l'Infini qu'ils concevaient comme simple, par une Dyade, et constituer l'Infini avec le Grand et le Petit, voilà l'apport personnel de Platon.

Un autre point qui lui est particulier, c'est qu'il place les nombres en dehors des objets sensibles, tandis que les pythagoriciens prétendent que les choses mêmes sont des nombres, et, d'autre part, ne posent pas les Choses mathématiques comme des êtres intermédiaires entre les Idées et le sensible. S'il sépara ainsi du monde sensible l'Un et les Nombres, contrairement aux pythagoriciens, et s'il introduisit les Idées, ce fut en raison de ses recherches d'ordre logique (car ses prédécesseurs ne possédaient aucune connaissance de la dialectique); si, d'autre part, il pose la Dyade indéfinie comme seconde nature, cela tient à ce que les Nombres, à l'exception des Nombres impairs (?), naissent facilement de la Dyade, comme de quelque matière plastique(...).

Telle est donc la façon dont Platon a défini sa doctrine sur les points en question. Les considérations qui précèdent montrent avec évidence qu'il ne s'est servi que de deux sortes de causes: de la cause formelle et de la cause matérielle (en effet, les Idées sont causes de l'essence pour toutes les autres choses, et, l'Un, à son tour, est cause pour les Idées); et cette matière, qui est substrat (et de laquelle se disent les Idées, pour les choses sensibles, et l'Un, pour les Idées), c'est la Dyade, c'est le Grand et le Petit. Platon a encore placé, dans l'un de ces deux éléments, la cause du bien, et dans l'autre, celle du mal, doctrine que déjà, avons-nous dit, cherchaient à soutenir certains philosophes de l'âge antérieur, tels



qu'Empédocle et Anaxagore.»<sup>35</sup>

« Ensuite, si toute Idée est Idée de quelque chose, et si les Nombres sont des Idées, le nombre Infini devra être aussi l'Idée de quelque chose, soit de quelque chose sensible, soit d'une autre chose. Mais cela n'est possible, ni dans l'hypothèse des Idées, ni selon la raison, et pourtant c'est bien de cette façon que les platoniciens instituent leurs Idées.»<sup>36</sup>

Queda presentada, d'aquesta manera, la tradició aristotèlica de transmissió de les doctrines no-escrites de Plató, que ens apropa als continguts de les lliçons orals que s'impartien a l'Acadèmia, sempre segons la comprensió i la interpretació que en va fer Aristòtil, els seus deixebles i els comentaristes de l'Estagirita.

Podem passar ara a l'altra línia que conforma la tradició indirecta: l'*Acadèmia Antiga*, que comprèn Teofrast, Hermodor de Siracusa, Espeucip i Xenòcrates. D'ells en conservem molts menys textos, i a més, els únics que ens han arribat de forma directa són els de Teofrast:

Teofrast            *La Metafísica*, III, 6a<sup>15</sup>–b<sup>17</sup>.

*La Metafísica*, IX, 11a<sup>27</sup>–b<sup>7</sup>.

Hermodor        *Comentari (en Simplicí) a la «Física» d'Aristòtil (I, 9, 192a<sup>3</sup>)*,  
de Siracusa       p. 247<sup>30</sup>–248<sup>15</sup> (Diels).

Espeucip        *Comentari (en Procle) del Parmènides de Plató*, p. 40<sup>1</sup>–41<sup>10</sup>  
(Klibansky-Labowsky).

---

<sup>35</sup> Aristòtil, *Metafísica*, A (I) 6, 987a<sup>29</sup>–988a<sup>17</sup>.

<sup>36</sup> Aristòtil, *Metafísica*, M (XIII) 8, 1084a<sup>7–10</sup>.

Xenòcrates      *Comentari (en Simplicí) a la «Física» d'Aristòtil (VIII, I, 217b<sup>19</sup>)*,  
p. 1165<sup>21-39</sup> (Diels).

*Comentari (en Sext Empíric) a Adversus Mathematicos X*, 248–  
283.<sup>37</sup>

«Platon et les pythagoriciens mettent (entre la Réalité intelligible et le monde sensible) une distance qui est considérable, mais ils soutiennent que tous les êtres sensibles imitent les Êtres intelligibles. Pourtant, puisqu'ils établissent une certaine opposition entre l'Un et la Dyade indéfinie, de laquelle essentiellement dépend ce qui est indéfini, désordonné, et, pour ainsi dire, tout ce qui est absence de forme, il leur est absolument impossible de se passer de la Dyade indéfinie pour constituer la nature de l'Univers pris comme un tout, mais ils disent qu'elle a, en quelque sorte, une part égale ou même supérieure à l'autre principe: d'où il suit que les Principes mêmes sont pour eux des contraires.»<sup>38</sup>

«Que dit Speusippe?

“Car ils pensent que l'Un est meilleur que l'étant et que l'étant est par lui, et ils le délivrent de la situation qui correspond à un principe. Mais ils estiment que si on pose l'Un lui-même séparément et pensé seul, sans autres choses, en lui-même, en ne lui apposant aucun autre élément, rien d'autre viendra à l'existence: ils ont donc introduit une Dyade indéfinie comme principe des étants.”

C'est pourquoi celui-ci atteste aussi que les Anciens ont pensé au sujet de l'Un qu'il s'est ravi au-dessus de l'étant et qu'après l'Un il y a la Dyade indéfinie. Et ici donc Platon montre que l'Un est au-delà de l'étant et qu'il est au-delà de l'Un qui est dans l'étant et au-delà de tout l'Un-étant.»<sup>39</sup>

Aquesta és la tradició indirecta i els pensadors antics que abasta. Pel que hem vist del contingut dels seus textos –dels que encara conservem–, podem afirmar que tant la tradició aristotèlica com l'Acadèmia Antiga conformen la

<sup>37</sup> Aquest comentari que apareix a l'*Adversus Mathematicos* es creu que parla del que Xenòcrates havia escrit, però tal atribució és dubtosa.

<sup>38</sup> Teofrast, La Metafísica, IX, 11a27–b7.

<sup>39</sup> Espeucip, *Comentari (en Procle) del Parmènides de Plató*, pp. 40<sup>1</sup>–41<sup>10</sup> (Klibansky-Labowsky).

primera interpretació del pensament platònic: això és notable en els mateixos deixebles de Plató, i encara és més evident en els seus comentaristes. Més que saber què deien les doctrines no-escrites, el que sabem és el que ens diu la tradició indirecta, clarament determinada sota la comprensió individual de cada autor.

Hem d'entendre doncs, quant al contingut de les doctrines, que a banda del que hi ha escrit als diàlegs, Plató impartia unes lliçons que eren concebudes per ser dites. Reservava per a l'Acadèmia un seguit de doctrines a les quals hi accedien els qui realment estaven *preparats* per fer-ho.<sup>40</sup> I és justament per aquests que podem apropar-nos al seu contingut. Com hem vist en els fragments aportats per Marie-Dominique Richard, les doctrines parlaven d'una «Teoria dels Principis» (altrament anomenada *protologia*) que transcendeix la Teoria de les Idees, àmpliament exposada en els diàlegs.

Així, tal i com les Idees (unitàries en elles mateixes) són en si un punt de re-unificació de la pluralitat sensible –o el que és el mateix, que la multiplicat material es resol en una *reducció sinòptica* a la unitat de la Idea–,<sup>41</sup> la multiplicat de les Idees que Aristòtil ressaltà al passatge B 2, 997b<sup>5-12</sup> de la *Metafísica* s'explica a través dels Principis, que conformen un segon nivell de fonamentació metafísica i del qual el primer nivell correspon a l'ontologia de les Idees.<sup>42</sup> D'aquests Principis, Plató en digué que eren «τὰ ἄκρα καὶ πρῶτα», aquelles realitats primeres i supremes, i per això «τιμιώτερα», allò de més valor.

La protologia platònica, per tant, conté *la fonamentació última de tot el que és*, perquè dóna raó de la multiplicat dels éssers en explicar que són generats:

---

<sup>40</sup> Seguint aquest ordre, Plató aprofundiria en una *protologia* que sotmetria a discussió amb els seus deixebles dins l'Acadèmia. Veiem que aquí es reflexa l'ordre apuntat en el *Fedó* (96a–102a), quan Sòcrates fa referència a una «segona navegació» de caire metafísic.

<sup>41</sup> G. REALE, op. cit; p. 215. Vegeu també M. D. RICHARD, *ibid*; pp. 171–204; M. BONAZZI, op. cit; pp. 12–21.

<sup>42</sup> Aquesta voluntat henològica (ἔν) no ha de sobtar al lector, car tot el pensament grec previ a Plató duu implícita la idea que explicar és unificar, i Plató ho compartia.

tal i com les Idees són causa de totes les altres coses (que participen d'elles), els Principis són la causa última de les Idees (i, *deinde*, de tot el que existeix). Aquests Principis a què la protologia es refereix, són: l'U (ἐν) i la *Díada indefinida del Gran i el Petit* (μέγα και μικρόν).<sup>43</sup> Aquesta és la bipolaritat originària de la qual neix tot. No s'ha d'incórrer, però, en l'error lingüístic de creure que l'U i la *Dualitat* indefinida es corresponen amb els valors numèrics d'u i dos (aquest últim pel caràcter de duplicitat de la Díada), car els Principis són *meta-matemàtics*.

Per les paraules d'Espeucip dins el text de Procle sobre el *Parmènides*, sabem que Plató considerava que l'U era superior al Ser mateix i causa d'ell. Tal vegada, però, Plató s'adonà que només d'un sol i perfecte element (l'U) no és possible derivar-ne res i introduí un segon element com a Principi dels éssers, la Díada indefinida; és justament en la relació entre ambdós Principis que es dona el moment de la generació. Així, l'U actua com a *mesura suprema* i principi de determinació sobre la Díada que, sent ella *oposició* i *multiplicitat infinita*, assumeix *el paper de substrat material* —intel·ligible en el seu grau més elevat (tal és el propi de les Idees) i sensible en un grau més baix (que es correspon amb la *chora* (χώρα) del *Timen*), però quedant sempre (la matèria) presa dins l'àmbit de l'indeterminat—, i és Principi de la pluralitat dels éssers.<sup>44</sup>

<sup>43</sup> Al món grec, hi trobem dos corrents confrontats en parlar de l'inici original: el corrent Eleàtic, que reduí tot el ser a la unitat, i els Pluralistes, que acceptaven la multiplicitat com a originària. La novetat de Plató rau justament en parlar de l'origen com un sistema *bipolar* de Principis. G. REALE, op. cit; p. 222, 225.

<sup>44</sup> G. REALE, íbid; p. 223: «Destaquemos sobre todo que la “Dualidad indeterminada” (...), es Principio y raíz de la multiplicidad de los seres. Está concebida como Dualidad de grande-y-pequeño en el sentido que es *infinita grandeza e infinita pequeñez*, (...). Y es precisamente por esta duplicidad de dirección (infinitamente grande e infinitamente pequeño) por lo que es denominada “Díada infinita” o “indefinida” y, por tanto, también es calificada de Dualidad de mucho-y-poco, de más-y-menos, de mayor-y-menor, y de *desigualdad estructural*.»

A més de les paraules de Reale hem d'entendre quelcom important i és el fet que la Díada indefinida s'expressa *de diverses maneres*. En efecte, en el seu grau més elevat serveix de mode intel·ligible, i de mode sensible en el més baix. Per tant, les diferents explicacions que hi hauran de la Díada (segons el grau que es prengui en consideració) seran *analògiques*, però cap d'elles esgota el sentit ple de la Díada —entesa com a Principi— (G. REALE, íbid; p. 632).

Deriva d'això quelcom a tenir en compte: que el Ser i tot allò que és, són derivats i, per tant, *són síntesi dels Principis*.<sup>45</sup> Entenem també que l'acció de l'U sobre la Díada per determinar-la, en el seu grau més baix (el sensible), es correspon de mode *analògic* amb l'acció del Demiürg sobre la *chora*. Cal tenir clar aquí quelcom molt important a nivell estructural: si bé es fa patent una jerarquització entre la bipolaritat prototípica, en la que veiem que l'U està per damunt de la Díada (pel fet que l'U és qui la determina), *ambdós Principis són elements igualment originaris* de la pluralitat, diferència i gradació de tota la realitat, que s'ordena jeràrquicament per nivells segons el grau d'acció de l'U sobre la Díada.

Pel que fa a les coses que deriven dels Principis, l'ordre (jeràrquic, no cronològic, perquè aquesta qüestió és prèvia a la temporalitat) és el següent: el primer generat són els «Nombres Ideals». No tenen un valor aritmètic, sinó metafísic: són les essències dels nombres matemàtics —dit d'un altre mode, el Nombre Ideal és *l'essència* de la dualitat o tria litat que fa possible el dos o el tres aritmètics—, i a més, pel testimoni d'Aristòtil sabem que els Nombres Ideals s'inicien en la Dualitat i acaben en la Dècada.<sup>46</sup> Es presenten com els generats en primer lloc perquè conformen un paradigma representatiu de l'acció determinant originària de l'U sobre la Díada, i són *model ideal* de l'estructura sintètica de la «unitat en la multiplicitat» pròpia de tot allò que és generat.

A partir d'aquí, podem afirmar el següent: allà on hi ha Nombre, hi ha determinació. De fet, és en el nivell dels Nombres Ideals on trobem el grau de

<sup>45</sup> G. REALE, *ibid*; pp. 225, 252–258.

<sup>46</sup> G. REALE, *ibid*; pp. 228–231, 234. La referència que donem d'Aristòtil és *Metafísica* M 8, 1073a<sup>18–22</sup>.

Si el lector desitja ampliar el contingut sobre els Nombres Ideals, el remetem a l'obra de Léon Robin, *La Théorie Platonicienne des Idées et des Nombres d'après Aristote. Étude historique et Critique* (París: Félix Alcan, 1908; repr. Hildesheim: Georg Olms, 1998) pp. 199–498, així com també al treball de Vittorio Hösle, *Il fondamenti dell'aritmetica e della geometria in Platone*, trad. Elizabetta Cattanei, *Temí metafísici e problemi del pensiero antico. Studi e testi*, 31 (Milà: Vita e Pensiero, 1994), pp. 55–79. Vegeu també M. D. RICHARD, *op. cit.* pp. 205–218.

determinació (és a dir, el domini de l'U) més elevat dins dels nivells de la realitat. Per sota dels Nombres Ideals hi trobem les «Idees»: un eix clau dels diàlegs i de l'ontologia. Són les realitats intel·ligibles, inextenses, posseïdores de l'Ésser en plenitud, immutables, objectives (són en-si i per-si) i unitàries – característica que abans anticipàvem quan dèiem que són un punt de reunificació de la pluralitat sensible– a les quals remeten tota la resta d'éssers causats que trobem per sota d'elles. El nivell de les Idees es presenta com un entramat, perquè s'interrelacionen entre elles i cadascuna ocupa una situació molt concreta al món intel·ligible, determinada a partir del grau d'universalitat de cada Idea i de la complexitat de les relacions que manté amb la resta. Així, veiem que entre les Idees també hi ha una disposició jeràrquica, que a més és comprensible si s'explica dialècticament i s'expressa *numèricament*, això últim en el sentit grec de *relació* (λόγος) –això vol dir reduir les Idees a Nombres (no matemàtics), sense confondre reduir amb assimilar.<sup>47</sup>

Tal jerarquia divideix les Idees en *Metaidees* (o Idees generalíssimes) – són aquelles idees que compleixen una funció reguladora anàloga a la dels Nombres Ideals, reductibles a cinc gèneres: l'ésser, l'idèntic, el distint, el repòs i el moviment–, i en *Idees generals i particulars*.<sup>48</sup> Per sota les Idees hi ha els «ens matemàtics», conformats (en ordre descendent) per: els objectes de la *matemàtica*; els de la *geometria plana*; els de la *estereometria*; els de l'*astronomia pura* i els de la *musicologia*; i que actuen com a mediació entre el pla intel·ligible i el pla

---

<sup>47</sup> Citem a continuació un dels paràgrafs més recurrents per il·lustrar la qüestió de la *teoria de les Idees-nombres*. H. KRÄMER, op. cit; p. 146: «La teoría de las Ideas-números formula expresamente la estructura de la relación de los universales sobre bases matemáticas, y, en consecuencia, reconduce, mediante reducción ontológica, los universales al ámbito de los números ideales de los cuales participan en su determinación y en su regularidad. Los números ideales, dentro del ámbito de los universales, poseen por tanto un *status* privilegiado, y, por esto, son presentados como “generados” en primer término por los principios. Ellos desempeñan un papel de mediación en la jerarquía del ser entre los principios y las restantes ideas, porque representan en forma paradigmática las características del ser, o sea, delimitación, determinación y orden.»

<sup>48</sup> Les cinc Metaidees que hem esmentat són les que apareixen a *El sofista*, però no són les úniques. Trobem una explicació més detallada d'aquest tema en G. REALE, op. cit; pp. 252–264, 392–395.

físic. I, finalment, a la base de la jerarquia del real, hi trobem el «món sensible». Per tant, segons la protologia platònica la realitat es divideix en dos nivells, el físic i el metafísic, i aquest alhora es subdivideix en tres plans, el de la matemàtica, el de les Idees i el dels Principis, i aquest últim ho culmina tot. Per fer-ho més clar, vegem el següent esquema que ens proposa Giovanni Reale:<sup>49</sup>

Plano de los Principios	«Uno» y «Dualidad indeterminada»
Plano de las Ideas	<ul style="list-style-type: none"> <li>Números y Figuras ideales</li> <li>Ideas generalísimas o Metaideas</li> <li>Ideas generales y particulares</li> </ul>
Plano de los entes matemáticos	<ul style="list-style-type: none"> <li>Objetos de la matemática</li> <li>Objetos de la geometría plana</li> <li>Objetos de la estereometría</li> <li>Objetos de la astronomía pura</li> <li>Objetos de la musicología</li> </ul>
Plano del mundo físico	

Cada un d'aquests nivells remet i depèn dels seus superiors; però, en canvi, cada nivell es pot pensar desvinculat dels seus inferiors. Aquesta és l'estructura metafísica de la realitat que la protologia platònica presenta. Però, a més del caràcter ontològic–metafísic i gnoseològic, la protologia també integra un caràcter axiològic –i polític– en el moment que l'U, Principi suprem que és fonament de l'Ésser (la determinació unitària de la Díada) i de la Veritat (la possibilitat de conèixer els éssers), *també és l'essència mateixa del Bé* i, per tant,

<sup>49</sup> G. REALE, íbid; p. 241.

s'identifiquen.<sup>50</sup> En el moment que l'U actua sobre la Díada, ordena la multiplicitat produint *bondat* i *bellesa*. El Bé és l'ordre generat per l'U i allò que dóna significat i *valor* (ἀξία) a les coses. La virtut (ἀρετή) és justament això: l'ordenació vers el Bé o si es vol, la tendència cap a l'U, que és «unitat en la multiplicitat». Tenint això, no se'ns ha de fer estrany el tractament que fa Plató del Bé a *La República* o la bellesa del cosmos –resultant de l'acció del Demiürg– del *Timen*, perquè s'ordenen vers allò de més valor. L'U és *límit*, *mesura* i *norma*, i com a Bé, és la condició de possibilitat per tal que l'intel·lecte pugui copsar quelcom de l'intel·ligible (per tant, des del punt de vista gnoseològic, aporta la veritat).<sup>51</sup> La identificació entre el Bé i l'U és, ja, més que notable.

Això és, a la fi, el que ens arriba de Plató segons la tradició indirecta. El que acabem d'explicar és el que convé tenir clar sobre el contingut de les doctrines no-escrites, per bé que aquest punt és clau per entendre el que posteriorment ha esdevingut nucli dins del platonisme.

Si mirem ara de respondre a les qüestions que plantejàvem a l'inici d'aquest treball, podem dir primer de tot, que l'existència dels diàlegs i de les doctrines no és una contradicció: tal i com es distingeixen diversos nivells de realitat, podem entendre que també hi ha els pertinents nivells quant a pedagogia. El que es reservà a l'oralitat era la teoria dels Principis, no pas la de les Idees i és aquesta la que trobem als diàlegs. Per tant, un cop més la distinció entre textos i lliçons orals respon a una jerarquització del real. No

---

<sup>50</sup> Arribat aquest punt no ens ha de sorprendre que el Bé tingui un paper tan rellevant; és més, hem de començar a veure'l com una constant en el pensament platònic que li dóna cohesió, i potser per això Aristòtil i els altres deixebles de Plató comenten –o critiquen– amb tanta insistència la doctrina *Sobre el Bé* de Plató, i inclús, segons Diògenes Laerci alguns n'escriviren tractats propis sota el mateix títol (περι τοῦ ἀγαθοῦ). Així mateix, el tractament del Bé dins *La República* fa que, si bé l'assimilació no és explícita, el lector igualment pugui veure que la funció del Bé descrita en aquest diàleg coincideix clarament amb el que hem mostrat sobre l'U com a Principi (vegeu G. REALE, *ibid*; pp. 315–361).

<sup>51</sup> Vegeu la metàfora del Sol que es posa en analogia amb el Bé a *La República*, VI, 507a–509c, així com M. D. RICHARD, *ibid*; pp. 227–230.



s'han d'entendre les «referències explícites» de Plató com un menyspreu a l'escriptura, sinó més aviat com una voluntat de remarcar aquesta jerarquia, a fi de dirigir l'atenció dels qui l'escoltessin vers allò més valuós que depassa el que trobem en els diàlegs, i de fet, es poden prendre les «referències implícites» com a petits indicadors d'aquesta redirecció cap als Principis.<sup>52</sup> Per tant, la hipòtesi del «penediment tardà» de Plató es fa insostenible. A més, tampoc seria un problema situable en l'època final de Plató, perquè trobem referències implícites en diàlegs de molt abans del període tardà.

No hem d'oblidar, però, certs punts que tornen aquest assumpte molt problemàtic. D'entrada, la insalvable dificultat de les doctrines no-escrites (més ben dit, de la seva reconstrucció): ens manca una explicació clara *i vinguda directament de Plató* sobre els «ἄγραφα δόγματα». Això representa un buit no pas menor, i no és l'únic: diversos estudiosos han posat de manifest que en Plató tampoc trobem una teoria de les Idees.<sup>53</sup> Francisco Gonzalez de fet, explica que això es deu al fet que Plató creia que les Essències depassen el límit del llenguatge, tornant-se inexpressables, i a partir del fragment 135b<sup>5</sup>–c<sup>4</sup> del *Parmènides*, conclou:

«In altre parole: l'idea è una norma nel senso di essere ciò che rende possibile e che orienta la ricerca dialettica. E d'altro canto, questo non significa negare lo status trascendente e ontologico delle idee o ridurle a principi euristici. Come mostra il *Parmenide*, le

---

<sup>52</sup> Recordem que el que trobem als passatges explícits és just això, fragments que situen l'escriptura per sota l'oralitat, però no hi ha pas cap referència que digui que el que és posat per escrit sigui inútil.

<sup>53</sup> Trobem un recull dels noms d'aquests estudiosos en la nota 4 de l'article de Francisco J. Gonzalez intitulat "Perché non esiste una teoria platonica delle idee", publicat dins el recopilatori *Platone e la tradizione platonica. Studi di filosofia antica*, ed. Mauro Bonazzi; Franco Trabattoni, quaderni di Acme, 58, (Milano: Cisalpino, 2003), pp. 31–67. Així mateix, citem un fragment de l'obra de Franco Trabattoni *Scrivere nell'anima: verità, dialettica e persuasione in Platone*, Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Milano, 154 (Firenze: La nuova Italia, 1994), p. 235, que mostra això: «In realtà questo è il modo ordinario in cui vengono presentate le idee nei dialoghi della maturità: dicendo non tanto "dove si trovano", né tantomeno "che cosa sono", ma affermando semplicemente che certi concetti devono esistere in quanto tali, nella loro unità e immutabilità. A ben guardare Platone non rivela in nessun luogo non solo la definizione dell'idea del bene (reticenza che stimola l'ipotesi tubinghese secondo cui avrebbe tenuto questa conoscenza nascosta), ma nemmeno il *τι ἐστὶν* delle idee in generale (di cui, se l'ipotesi tubinghese fosse esatta, i dialoghi dovrebbero parlare).»

idee non possono essere pensieri. (...) Le idee sono “reali”, ma il linguaggio, in ogni tentativo di esprimerne il genere d'essere, necessariamente ci abbandona»<sup>54</sup>.

Que quelcom no sigui expressable no significa que no sigui. El pensament de Plató es recolza sobre una estructura basada en una ontologia i una protologia que són inefables al llenguatge; no obstant, l'existència tant dels Principis com de les Idees és condició necessària perquè la filosofia platònica tingui ple sentit. L'estructura és de gran coherència, però alhora es torna fràgil: si no s'accepten les Idees i els Principis com a *supòsits*, el pensament de Plató cau. I en segon lloc, el problema de coherència que es fa patent en llegir els testimonis directes: consolidada sobre una base d'interpretacions individuals sobre Plató i sobre els seus deixebles, i dividida entre els que eren crítics –sobretot Aristòtil– i els que eren favorables a les doctrines, la tradició indirecta engloba testimonis que, alguns cops, es contradiuen entre ells.<sup>55</sup> Per tant, no hi ha res d'autoria de Plató que ens digui quelcom segur sobre la teoria dels Principis, i allò amb què comptem ens resulta indirecte –matèria d'opinió– i molt poc clar. Veiem, doncs, que més enllà de la visió superficial del platonisme com el terreny comú dels investigadors que analitzen la filosofia de Plató, parlar de platonisme significa parlar de *polèmica*. No errem en dir això: el

---

<sup>54</sup> F. GONZALEZ, *ibid*; p. 66. Sobre això mateix vegeu també TRABATTONI, Franco, *Scrivere nell'anima: verità, dialettica e persuasione in Platone*, ed. digitale di Simona Chiodo, Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Milano, 154 (Firenze: La nuova Italia, 1994), pp. 235–236.

<sup>55</sup> H. CHERNISS *The Riddle of the Early Academy*, 2a edició (Nova York: Russell & Russell, 1962), pp. 8–9: «There is a fundamental discrepancy, then, between the theory of ideas as it appears in Plato's writings and what Aristotle represents as being Plato's theory of ideas. Some few scholars like Teichmiiller and Shorey have made short shrift of this discrepancy simply by refusing to accept the testimony of Aristotle; but for a hundred and fifteen years at least, that is, ever since Trendelenburg published his monograph on Aristotle's account of the idea-numbers, almost everyone has insisted that Aristotle was a member of the Academy for twenty years and therefore, though he may have misunderstood what Plato meant, must certainly be accurate in reporting what Plato said.» Sobre la crítica aristotèlica que parteix sobretot de la teoria dels Nombres Ideals, vegeu ROBIN, Léon, *La Théorie Platonicienne des Idées et des Nombres d'après Aristote. Étude historique et Critique* (Paris: Félix Alcan, 1908; repr. Hildesheim: Georg Olms, 1998) pp. 260–266, i també *A Companion to Plato*, ed. Hugh Benson, Blackwell Companions to Philosophy, 36 (Oxford: Blackwell, 2006), en concret l'article de Christopher Shields intitulat “Learning about Plato from Aristotle”, pp. 403–417.

desacord entre els platònics és gairebé tan antic com el mateix Plató. El platonisme és la disputa mateixa que travessa els temes fonamentals del pensament de Plató i els analitza des de totes les òptiques possibles: què és la dialèctica platònica? Què significa el final del *Fedre*? Què és l'escriptura i per quin motiu el que és «τιμιώτερον» no es pot posar per escrit? Per quin motiu la dialèctica es troba vinculada amb allò que és més autèntic? Què signifiquen els *Diàlegs* si prenem seriosament els «ἄγραφα δόγματα»? El platonisme, en aquest sentit, és «disputa» perquè engloba totes les respostes possibles a aquestes preguntes –des de la resposta dogmàtica fins a l'escèptica, les quals es troben en oposició l'una de l'altra, i passant per tot un seguit d'interpretacions intermèdies que oscil·len entre ambdues posicions extremes. Dit encara d'una altra manera: el platonisme es dona en el moment en el qual els platònics esdevenen *platonistes*; és a dir, quan passen de seguir allò que, en general, s'entén per filosofia platònica i comencen a aportar teories hermenèutiques i conclusions sorgides de l'exegesi del *Corpus platònic* per tal de determinar una resposta a totes les incògnites que el pensament de Plató suscita. Això ens condueix a quelcom ulterior: no és que hi hagi un sol platonisme, sinó que hi ha presents diversos *platonismes*. Es troben compresos en les dues grans línies interpretatives que acabem d'esmentar, el dogmatisme i l'escepticisme, i a la vegada, aquests models hermenèutics es ramifiquen en una infinitat de lectures. Això és així perquè, veritablement, hi ha tantes imatges de Plató com ments que les projecten. Cadascú entén Plató d'una determinada manera, i és sobre aquesta base que s'erigeixen els corrents generals d'interpretació.

Per tant, malgrat que, aparentment, la tradició indirecta torni el pensament platònic quelcom ombrívol –car sempre resulta més senzilla la singularitat d'elements, i quan la tradició indirecta afegeix les doctrines també inclou la pluralitat dels escrits i les lliçons orals–, les interpretacions

històriques posteriors no l'han deixat de banda, ans al contrari: alguns, fins i tot, han vist llum en comptes de la foscor que altres hi veien i, entre tots, han fet del pensament platònic un joc de clarobscur.

## BIBLIOGRAFIA

### 1) OBRES DE PLATÓ:

- PLATÓ, *Cartes*, trad. Raül Garrigasait Colomés, Escriptors Grecs, 374 (Barcelona: Bernat Metge, 2009).
- PLATÓ, *Diàlegs, V: Menó*, trad. Jaume Olives, Filosofia grega i llatina, 119 (Barcelona: Bernat Metge, 1956).
- PLATÓ, *Diàlegs, VII: Fedó*, trad. Jaume Olives, Filosofia grega i llatina, 144 (Barcelona: Bernat Metge, 1962).
- PLATÓ, *Diàlegs, IX: Fedre*, trad. Manuel Balasch, Filosofia grega i llatina, 250 (Barcelona: Bernat Metge, 1988).
- PLATÓ, *Diàlegs, XI: La República (V–VII)*, trad. Manuel Balasch, Filosofia grega i llatina, 263 (Barcelona: Bernat Metge, 1990).
- PLATÓ, *Diàlegs, XV: El sofista*, trad. Manuel Balasch, Filosofia grega i llatina, 300 (Barcelona: Bernat Metge, 1996).
- PLATÓ, *Diàlegs, XVI: El polític*, trad. Manuel Balasch, Filosofia grega i llatina, 301 (Barcelona: Bernat Metge, 1997).
- PLATÓ, *Diàlegs, XVIII: Timeu*, trad. Josep Vives, Filosofia grega i llatina, 317 (Barcelona: Bernat Metge, 2000).

### 2) BIBLIOGRAFIA SECUNDÀRIA:

- *A Companion to Plato*, ed. Hugh Benson, Blackwell Companions to Philosophy, 36 (Oxford: Blackwell, 2006).

- *Dictionnaire des Philosophes Antiques*, ed. Richard Goulet, 5 vols (París: CNRS, 1994–2012), vol. I.
- *Platone e la tradizione platonica. Studi di filosofia antica*, ed. Mauro Bonazzi; Franco Trabattoni, quaderni di Acme, 58, (Milano: Cisalpino, 2003).
- *Platonisms: Ancient, Modern and Postmodern*, ed. Kevin Corrigan; John D. Turner, Ancient Mediterranean and Medieval Texts and Contexts. Studies in Platonism, Neoplatonism and the Platonic Tradition, 4 (Leiden, Boston: E. J. Brill, 2007).
- *The Continuum Companion to Plato*, ed. Gerald A. Press; Francisco Gonzalez; Debra Nails; Harold Tarrant, Continuum Companion to Philosophy (Nova York: Continuum, 2012).
- BONAZZI, Mauro, *Il platonismo*, Piccola Biblioteca Einaudi. Mappe, 56 (Torí: Giulio Einaudi, 2015).
- CHERNISS, Harold, *The Riddle of the Early Academy*, 2a edició (Nova York: Russell & Russell, 1962).
- HÖSLE, Vittorio, *Il fondamenti dell'aritmetica e della geometria in Platone*, trad. Elizabetta Cattanei, Temi metafisici e problemi del pensiero antico. Studi e testi, 31 (Milà: Vita e Pensiero, 1994).
- KRÄMER, Hans, *Platón y los fundamentos de la Metafísica*, trad. Angel J. Cappelletti; Alberto Rosales, Pensamiento Filosófico (Caracas: Monte Avila, 1996).
- REALE, Giovanni, *Por una nueva interpretación de Platón*, trad. María Pons Irazazábal (Barcelona: Herder, 2003).
- RICHARD, Marie-Dominique, *L'enseignement oral de Platon*, 2a edició (París: Cerf, 2005).
- ROBIN, Léon, *Platon, Les grands penseurs*, 2a edició (Paris: Presses Universitaires de France, 1988).

- ROBIN, Léon, *La Théorie Platonicienne des Idées et des Nombres d'après Aristote. Étude historique et Critique* (Paris: Félix Alcan, 1908; repr. Hildesheim: Georg Olms, 1998).
- ROMÁN ALCALÁ, Ramón, “¿Son los ágrapha dógmata las lecciones no escritas de Platón?”, *Anales del seminario de historia de la filosofía*, 16 (1999), 85–108.
- SZLEZÁK, Thomas A., *Platone e la scrittura della filosofia: Analisi di struttura dei dialoghi della giovinezza e della maturità alla luce di un novo paradigma ermeneutico*, trad. Giovanni Reale, *Temi metafisici e problemi del pensiero antico*, 6, 3a edició (Milà: Vita e Pensiero, 1992).
- TRABATTONI, Franco, *Scrivere nell'anima: verità, dialettica e persuasione in Platone*, ed. digitale di Simona Chiodo, Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Milano, 154 (Firenze: La nuova Italia, 1994).